

Quy trình xây dựng tình huống học tập trong hoạt động đọc hiểu văn bản tạo hứng thú cho học sinh

Nguyễn Thị Thu Hiền*

*ThS. Trường THPT Thành Sen, thành phố Hà Tĩnh, Hà Tĩnh

Received: 2/03/2024; Accepted: 15/03/2024; Published: 5/04/2024

Abstract: The 2018 General Education Program emphasizes on innovating the content structure, focusing on developing students' capacity. Literature receives special attention in all aspects, including innovating teaching methods towards the development of learners. Building problem situations in teaching reading comprehension, which not only helps students master knowledge but also creates interest and motivation in learning is one of the necessary requirements today. The article focuses on designing the process of creating learning situations to help teachers organize effectively in teaching reading comprehension in particular and Literature in general.

Keywords: Learning situations, Literature, high school, reading comprehension

1. Đặt vấn đề

Tổ chức tình huống học tập trong dạy học Ngữ văn là điều rất khả dĩ. Bởi đặc trưng của văn học là cách mà nhà văn nhìn nhận, phản ánh, khái quát, đánh giá các vấn đề của hiện thực đời sống thông qua đó thể hiện tư tưởng, tình cảm và phong cách cá nhân. Hiện thực đời sống trong tác phẩm văn học không bao giờ là sự mô phỏng sao chụp máy móc, mà luôn được mã hóa, kí gửi thông qua các hình tượng thẩm mỹ giàu sức gợi. Tác phẩm văn học nào cũng có vấn đề là vì lẽ đó. Hơn nữa văn học là loại hình nghệ thuật có tính đa nghĩa, là những “kết cấu vẫy gọi” luôn hướng tới những “người đọc tiềm ẩn” mở ra khả năng “tạo tình huống có vấn đề”. Vì thế, khi dạy học đọc hiểu văn bản văn học mà giáo viên phải khơi gợi được những tình huống có vấn đề để học sinh “giải mã” qua đó khám phá tác phẩm văn học. Đặc biệt, hiện nay yêu cầu của đổi mới phương pháp dạy học bộ môn Ngữ Văn là bồi dưỡng, rèn luyện, phát triển 4 kỹ năng đọc - viết - nói - nghe cho HS.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Tình huống học tập

Tình huống học tập là tổ hợp những mối quan hệ, sự tương tác giữa học sinh (chủ thể nhận thức) với đối tượng nhận thức (nội dung tri thức) được hình thành trong quá trình học tập cụ thể và được diễn ra trong một không gian, thời gian nhất định. Tình huống học tập hay chính là môi trường học tập. Quá trình học tập là một quá trình giải quyết các tình huống. Tình huống học tập nhấn mạnh đến hoạt động học tập của người học, biến người học trở thành chủ

thể của hoạt động học nhằm đạt được chất lượng và hiệu quả dạy học cao nhất, thỏa mãn mục tiêu giáo dục đặt ra.

2.1. Tình huống học tập Ngữ văn

Tình huống học tập Ngữ văn là những tình huống học tập tích cực, trong đó giáo viên đưa ra những nội dung tri thức văn được cấu trúc dưới dạng bài tập, câu hỏi mà khi học sinh giải quyết bài tập ấy nhằm củng cố, chiếm lĩnh tri thức văn, rèn luyện kỹ năng, kĩ xảo trong học tập Ngữ văn. Xây dựng tình huống học tập Ngữ văn đặt ra vấn đề đối với giáo viên, người dạy phải khơi dậy sự ham thích học tập, tính chủ động sáng tạo của người học, phải làm sao cho người học chú ý lắng nghe, tiếp nhận mâu thuẫn của tình huống như là những mâu thuẫn nội tâm của chính bản thân mình và có nhu cầu giải quyết nó. Điều đó cũng có nghĩa là người học phải tự mình vượt qua các khó khăn về nhận thức, đưa ra những giả thuyết, điều chỉnh lại toàn bộ tri thức đã có để tìm ra lời giải, thu được tri thức mới cho bản thân. Và chính thông qua quá trình thực hiện giải quyết những tình huống học tập cụ thể trong giờ học đọc hiểu, năng lực đọc hiểu văn được bồi dưỡng và phát triển.

2.2. Xây dựng và tổ chức các THHT trong dạy học Đọc

Bước 1: Xác định mục tiêu và nội dung bài học

Việc xác định mục tiêu, nội dung bài học là căn cứ để xây dựng tình huống. Việc xác định đúng mục tiêu cần đạt được của bài học là bước đầu tiên của quá trình thiết kế, có tác dụng định hướng nội dung kiến thức cần đạt theo năng lực cho HS.

Bước 2: Thu thập dữ liệu

Dữ liệu thu thập để xây dựng tình huống rất đa dạng từ các nguồn thông tin khác nhau. Cụ thể như:

- Từ các phương tiện thông tin đại chúng: Đây là nguồn thông tin phong phú và đa dạng mà GV có thể tận dụng khai thác. Thông qua việc thu thập, lựa chọn các vấn đề mang tính thời sự, nổi bật trên phương tiện thông tin đại chúng có liên quan đến kiến thức bài học, GV có thể đưa ra nhiều tình huống thiết thực để HS tham gia giải quyết. Từ đó đạt được mục tiêu của bài học và kết hợp giáo dục, định hướng nhận thức cho HS đối với các vấn đề của đời sống xã hội. Tuy nhiên, GV cần chọn lựa thông tin mang tính chính xác, phù hợp với nội dung và đảm bảo mục tiêu bài học.

- Từ thực tế địa phương nơi sinh sống của HS: Tình huống liên quan đến cuộc sống của HS thường có hiệu quả cao vì gần gũi, phù hợp. GV có thể sử dụng những vấn đề trong cuộc sống thường ngày của HS ở địa phương làm ý tưởng cho tình huống. Hoặc GV yêu cầu HS tự đề xuất những tình huống theo cá nhân hay theo nhóm và xem đó như một bài tập thảo luận nhóm.

- Từ những điều bất thường, trái quy luật: Những sự kiện xảy ra bất thường, trái với quy luật thông thường như trên lý thuyết luôn kích thích trí tò mò, ham hiểu biết của HS, thúc đẩy các em tìm hiểu và giải thích. Có nhiều vấn đề mâu thuẫn, đa chiều, GV có thể khéo léo chuyển thành tình huống trong dạy học.

Bước 3: Xây dựng tình huống học tập

Trên cơ sở thông tin được thu thập, GV tiến hành xây dựng các tình huống có vấn đề để người học suy nghĩ và giải quyết. Mỗi bộ môn sẽ có những cách triển khai, xây dựng tình huống học tập khác nhau, với bộ môn Ngữ văn, GV có thể hướng đến khai thác một số vấn đề sau:

- Chú trọng vào các mâu thuẫn, các góc nhìn đa chiều về văn bản.

- Từ nội dung của văn bản liên hệ đến các vấn đề thực tiễn.

- Liên hệ thực tế, các văn bản cùng thời kỳ, cùng đề tài để làm nổi bật nội dung tư tưởng của văn bản.

- Chú ý đến tính “mở”, “khoảng trống” của văn bản.

Về hình thức thể hiện: các tình huống được nêu lên phải ngắn gọn, làm nổi bật được vấn đề cần bàn.

GV cần thể hiện thái độ trung lập, khách quan đối với những tình huống có tính chất lựa chọn. Tình huống học tập có thể được thể hiện dưới hình thức sau:

- Câu hỏi có vấn đề.

- Câu chuyện có tình huống.

Lưu ý: Để tạo hứng thú học tập HS trung học phổ thông, GV nên chú ý đến đặc điểm đối tượng lớp HS để xây dựng các tình huống học tập đạt hiệu quả cao. Cụ thể, đối với những lớp HS khá giỏi nên đưa ra các tình huống có tính chiều sâu về kiến thức, có sự tích hợp liên môn, để qua đó các em có điều kiện vận dụng và thể hiện sự hiểu biết của mình. Đối với lớp HS trung bình, yếu thì nên đưa ra các tình huống học tập nhỏ, đơn giản, có tính thực tiễn cao, vừa tầm đón nhận... có như vậy mới kích thích được hứng thú học của các em.

Thời điểm nêu tình huống cũng khá quan trọng, GV cần chú ý đến bối cảnh, tâm trạng thái độ của HS để đưa ra tình huống. Phải đặt HS vào sự chú ý thì các em mới hợp tác, tương tác lại... khi đó các tình huống đưa ra mới phát huy được giá trị của nó.

GV cũng cần chuẩn bị ý tưởng thảo luận của tình huống. Ví dụ, thảo luận nhóm thì có thể chia nhóm thảo luận theo từng vấn đề, chia nhóm theo hai phe “ủng hộ” và “phản đối”... Hoặc GV giao nhiệm vụ cho HS tìm hiểu trước, hoặc sẽ nêu bất ngờ nếu GV muốn rèn luyện phản xạ nhanh và khắc sâu kiến thức bài học cho HS... GV tùy theo từng yêu cầu và mục tiêu bài học để có những lựa chọn phù hợp.

Bước 4: Vận dụng tình huống vào dạy học

* *Tổ chức dạy học qua tình huống học tập*

- Tổ chức trong giờ lên lớp: được sử dụng vào các bước như: khởi động bài học; hình thành kiến thức mới; luyện tập.

+ *Tình huống học tập giúp khởi động bài học:* Mục đích của hoạt động khởi động là tạo tâm thế, hứng thú cho HS bắt đầu vào bài học. Chính vì thế tình huống học tập được sử dụng ở đây cần ngắn gọn, hấp dẫn khơi gợi hứng thú tiếp cận bài mới cho HS. Phát huy tối đa hiệu quả của tình huống học tập ở bước khởi động nó sẽ giúp HS có hứng thú trong xuyên suốt bài học.

Việc sử dụng tình huống học tập ở phần khởi động cần chú ý tạo được hứng thú cho HS, vì thế các tình huống đưa ra ở phần này cũng cần có nhiều mức độ trong đó nhất thiết phải có câu dễ, HS nào cũng có thể trả lời được. Khi các em trả lời được phần nào

sẽ cảm thấy vui vẻ, thích thú để tạo tâm lý tốt bước vào bài học. Bên cạnh đó cũng cần có những tình huống đòi hỏi sự tư duy cao, bởi nếu tình huống nào đưa ra HS cũng giải quyết được thì các em sẽ không có hứng thú tìm hiểu kiến thức mới, không kích thích được trí tò mò và nhu cầu học tập một cách chủ động và tích cực của các em.

+ *Tình huống học tập giúp hình thành kiến thức mới*: Đây là bước trọng tâm của bài học, dung lượng kiến thức mới nhiều vì thế không phải bài nào tình huống học tập cũng phát huy được hiệu quả của nó ở hoạt động này. Để sử dụng tình huống học tập ở hoạt động có hiệu quả, GV cần lựa chọn những văn bản văn học có tính đa chiều, để có thể đưa ra các tình huống phản đề hoặc lựa chọn và tổ chức cho HS thảo luận, tranh biện... sẽ giúp HS cảm thấy hứng thú và say mê với bài học.

+ *Tình huống học tập giúp luyện tập củng cố bài học*: Hoạt động được tổ chức gần cuối giờ học, với một tình huống học tập có tính tổng hợp, HS sẽ vận dụng những kiến thức vừa để giải quyết. Để tạo được hứng thú cho các em sau thời gian học căng thẳng, GV nên sử dụng những tình huống nhẹ nhàng, với những giả định có tính hài hước... thì sẽ đem lại hiệu quả cao cho biện pháp.

* *Ví dụ minh họa*

- Bài 1: **Sức hấp dẫn của truyện kể** (Ngữ văn 10 - Bộ Kết nối tri thức với cuộc sống)

- Văn bản 1: **Truyện về các vị thần sáng tạo thế giới** (Thần thoại Việt Nam)

- Vị trí hoạt động: củng cố, luyện tập, vận dụng:

+ GV nêu tình huống: Hiện nay, khoa học kỹ thuật ngày càng phát triển, con người đã dần khám phá, chứng minh được hiện tượng tự nhiên. Tuy nhiên những truyện kể thần thoại vẫn được con người đón nhận, lưu truyền trong đời sống đương đại. Vì sao vậy? Bằng kiến thức đã học anh/chị hãy lí giải vấn đề trên.

+ HS thảo luận, trình bày: Thần thoại nảy sinh do nhu cầu giải thích các hiện tượng tự nhiên và xã hội của con người thời tiền sử. Ở đó, thiên nhiên vừa gần gũi vừa đe dọa người nguyên thủy, đánh thức khát vọng khám phá, giải thích, chinh phục tự nhiên. Và thần thoại là kết quả, là thành tựu khám phá tự nhiên của người thời cổ. Với năng lực tư duy hạn chế, thế giới quan thần linh, cảm nhận sự vật còn ngây thơ chất phác, người nguyên thủy đã giải thích mọi thứ bằng cách quy vào hoạt động của thế giới thần linh

để từ đó nhào nặn thế giới tự nhiên trong trí tưởng tượng của mình (Những Thần trụ trời, Thần Mưa, Thần Gió, Thần Sét, Thần Biển...). Ra đời trong “tuổi ấu thơ” của loài người nên thần thoại mang tính nguyên hợp: chứa đựng các yếu tố nghệ thuật, tôn giáo, triết học, lịch sử... Vì vậy, thần thoại có vai trò đặc biệt quan trọng trong việc lưu giữ di sản văn hoá nguyên thủy của cộng đồng. Ở truyện thần thoại thường sử dụng yếu tố kì ảo, hoang đường để thỏa mãn trí tưởng tượng bay bổng và khát vọng đẹp đẽ vươn tới chinh phục tự nhiên. Đây chính là yếu tố hấp dẫn nhất của truyện thần thoại. Bởi lẽ, hiện nay con người có thể dùng khoa học để khám phá thế giới tự nhiên, nhưng vẫn còn rất nhiều hiện tượng bí ẩn nằm ngoài tầm hiểu biết của con người. Do vậy quan niệm “vạn vật hữu linh” của thần thoại vẫn tồn tại trong đời sống đương đại. Yếu tố tưởng tượng là nét nổi bật trong thần thoại và là điều kiện để thần thoại tồn tại và có giá trị vĩnh hằng mặc cho sự khắc nghiệt của dòng chảy thời gian.

+ GV nhận xét, đánh giá, bổ sung.

3. Kết luận

Như vậy, có thể thấy tạo tình huống trong học tập không chỉ giúp HS nắm vững kiến thức, hứng thú hơn trong học tập mà còn giúp các em tự giải quyết các vấn đề liên quan đến văn bản văn học và tình huống xảy ra hàng ngày trong cuộc sống. Bên cạnh hình thành phẩm chất phản biện, đưa ra quan điểm, chính kiến của mình mà còn giúp cho các em phát triển khả năng phán đoán và xử lí các tình huống xảy ra bất ngờ. Tuy nhiên, bất kì phương pháp nào đều mang tính định hướng, vì vậy GV cần linh hoạt trong hình thức tổ chức để mang lại hiệu quả cao nhất.

Tài liệu tham khảo

1. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông tổng thể*

2. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình giáo dục phổ thông, môn Ngữ văn*

3. Bùi Mạnh Hùng (tổng chủ biên), Phan Huy Dũng (chủ biên), nhóm tác giả (2022), *Ngữ văn 10, tập 1 và tập 2* (bộ Kết nối tri thức với cuộc sống), Nxb Giáo dục Việt Nam, Hà Nội.

4. Richard Paul – Linda Elder (2015), *Cẩm nang tư duy phản biện*, Nxb Tổng hợp Thành phố Hồ Chí Minh, Hồ Chí Minh.

5. Đỗ Ngọc Thống (tổng chủ biên, 2018), *Dạy học phát triển năng lực môn Ngữ văn, trung học phổ thông*, Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội